

EVA RUDOLFOVÁ, BRNO

SROVNÁNÍ DÍLA JIŘÍHO WOLKERA A KOSTY RACINA

Na první pohled se zdá, že Jiří Wolker (1900-1924) byl pro naši literaturu tím, čím byl Kosta Racín (1908-1943) pro literaturu makedonskou a naopak. Tito dva autoři mají opravdu mnoho společného. Nejenže žili přibližně ve stejné době, ale také byli oba krátkou dobu expresionisty, oba se věnovali sociálním tématům, a to jak v próze, tak v poezii a oba také psali literární kritiky a studie. Avšak při bližším studiu jejich děl se ukazuje, že přestože téma jejich prací je většinou podobné, názory a provedení se často různí.

Srovnání básnického díla

Podle Štěpána Vlašína tvrdil Jiří Wolker, že *báseň je idea*, zatímco Vítězslav Nezval dokazoval, že *báseň je především fantazie*¹. Myslím, že pravdu měli oba a každý podle této své pravdy tvořil. J. Wolker tedy nepřinášel svým čtenářům fantazie a hrátky se slovy a obrazy, ale ideu. Myšlenku něčeho, s čím se v životě setkával, ať už to byly v *Hostu do domu* (1921) ty nejobyčejnější věci, kterým dával neobyčejný kabát a ukazoval jejich zvláštnost a smysl v lidském životě (*Okno, Poštovní schránka, Kamna, Háj* aj.), nebo v *Těžké hodině* (1922, *Balada o nenarozeném dítěti, Balada o snu, Balada o očích topičových* aj.), kde každá báseň je zamýšlením nad těžkým osudem pracujících a ideou, představou lepších podmínek. Také K. Racín tvoří básně jako ideje (*Lenka, Sběrači tabáku, Balada o neznámém* aj.). Volí slova tak, že před námi postupně vyrůstá obraz utrpení těch, co musejí pracovat pro druhé. Má vždy jasnou ideu, představu, co chce svou básní ukázat a jakého efektu chce na čtenáři dosáhnout.

Není divu, že poezie obou básníků je spíše ideou než fantazií, je to dáno typem literatury, kterému se oba věnovali, jedná se totiž hlavně o poezii

¹ Vlašín, Š.: *Jiří Wolker*, Praha 1980, str. 76.

sociální a expresionistickou. J. Wolker i K. Racin vyjadřují podporu utiskovanému lidu. Oba představují čtenářům nové vize a myšlenky a svou víru v lepší život v budoucnosti. A protože postavení pracujícího lidu bylo v té době stejné v Jugoslávii i v Československu, dosáhli oba u svých čtenářů stejné receptce.

Jaké jsou další společné rysy těchto autorů? Například podobnost jejich balad, jak po stránce obsahové, tak i formální. Jejich balady totiž vycházejí z tradic ústní lidové slovesnosti a navazují na lidové písně. J. Wolker sám se inspiroval moravskými lidovými písněmi i dílem Karla Erbena a K. Racin zase, jak už jsem se zmínila, měl mnoho příležitostí inspirovat se melodikou, rytmem a jazykem makedonských lidových písní.

Tak jako v Racinově (i Wolkerově) poezii, tak i v lidových písních najdeme určitý optimistický podtext, i když navenek jsou tyto básně i písně smutné a pesimistické. Je to proto, že i když jejich hlavní hrdina nebo hrdinka umírají, jejich ideály a myšlenky žijí v makedonském lidu dál. Z jejich smrti má čtenář či posluchač pocit, že to nebyla zbytečná oběť, ale součást boje za budoucnost bez takovýchto nespravedlivých smrtí.

Dalším prvkem typickým jak pro Racinovy (i Wolkerovy) básně, tak pro lidové písně je opakování určitých slov nebo sousloví pro zvýšení efektu na čtenáře resp. posluchače (*Ако куќа не направил/ со високи иимшир порти,/ куќа цел свет братски ми е/ братски срце што отвора,/ срце - порта највисока,/ срце - куќа најширока*. K. Racin: *Татунчо, Блý rozbfesk; Ѓас jako voda utíká,/ Ѓас jako моѓе је,/ по ширém моѓи плује лод/ до Сан Франциска з Бомбаје./ До Сан Франциска з Бомбаје...* J. Wolker: *Balada o námořniku, Básně z pozůstalostí*). Dále je to častý výskyt metafory, metonymie a podobně.

Makedonská lidová píseň neodmyslitelně patří k makedonskému lidu, protože v ní jsou obsaženy jeho dějiny i jeho životní radosti a strasti v každodenní těžké práci. Je pevně svázána s makedonskou půdou, a proto jí musí být každý, kdo odtud pochází, ovlivněn. K. Racin tedy věřil, že nová, moderní makedonská poezie by měla hledat inspiraci právě v nepřeberném jazykovém bohatství makedonské národní kultury a folkloru, ale přitom by měla nacházet nové cesty a moderní vyjádření v rámci tohoto folkloru.

Racinův verš je *...prostý, sevřený, nenásilně obrazný, bezprostředně dojmavý, je plný jemných melodických nápěvů...*². Myslím, že všechny tyto charakteristiky se dají použít i pro Wolkerův verš, stejně jako napří-

² Dorovský, I.: *Makedonská moderní poezie*, Modré nebo nad Ochridem, Brno 1995, str. 171.

klad srozumitelnost a blízkost jazyka básní prostému lidu nebo perfekcionalistický přístup obou tvůrců ke svým básním, když je několikrát přepisovali a hledali ty nejadekvátnější výrazy pro to, co chtěli čtenářům sdělit.

Autoři se však liší v užívání rozdílných vrstev jazyka. Zatímco J. Wolker je důslednější v zachování spisovných a čistých forem jazyka, Racínův jazyk je spíše hovorový. Je to dáno samozřejmě tím, že čeština měla již za sebou dlouhý vývoj i jako spisovný jazyk, zatímco spisovný makedonský jazyk se teprve rodil.

Oba tvůrci hojně používají metaforu, je pro ně nástrojem, jak se dostat k významu jednotlivých jevů. Využívají k tomu svou velkou obrazotvornost a ukazují nám věci z jiného pohledu, než jak se na ně obvykle díváme. Nejde však o složité a těžko sledovatelné metafory, ale o lehká, srozumitelná a logická, u J. Wolkeru někdy až dětská přirovnání, u kterých si čtenář říká, proč na ně dřív nepřišel, když jsou tak prostá. Například J. Wolker nám ukazuje pec jako louku (*Kamna, Host do domu*), na které rostou chleby a koláče jako polní květiny, nebo hřbitov jako zelenou zahradu, v níž sejeme *nejdražší semena, aby rosila (Hřbitov, Těžká hodina)*. Racínovy metafory jsou velmi podobné metaforám v lidových písních (přirovnávání ženy ke květině v pokoji v básni *Татунчо, Билý rozbřesk*), dále pak K. Racín hodně používá srdce jako symbol dobra a lásky, těžký kámen jako symbol těžkého života a dále často užívá epitet žlutý jako metaforu pro tuberkulózu.

Srovnání sbírek *Těžká hodina* a *Бели мугри*

Kosta Racín se ve své sbírce *Билý rozbřesk* snažil ukázat *věrný obraz politické a sociální situace v Makedonii mezi dvěma světovými válkami a přitom vyjádřit názor autora na národní a sociální bezpráví vůči makedonskému národu v té době.*³ Tento citát by se, myslím, opět mohl stejně tak dobře použít i pro sbírku Jiřího Wolkeru *Těžká hodina*. Ukázání věrného obrazu událostí, a možná ještě víc než pouhé ukázání, spíše naléhavé upozornění na tehdejší podmínky, je téma společné oběma sbírkám.

Další společné téma je téma utrpení pracujících, ale tady už se každý z básníků chápe tématu odlišně. Zatímco J. Wolker ponechává utrpení děl-

³ Урошевиќ, В.: *Сонот за златната епоха како митолошка основа на Бели мугри, Македонската литература меѓу двете светски војни и појавата на Бели мугри*, Скопје 1990, стр. 101.

níků spíše v pozadí a do popředí staví víru ve spravedlivou budoucnost a boj za ni, nespravedlnost chudoby ukazuje na kontrastu bohatých a sytých proti hladovým a chudým, K. Racín používá spíše kontrast vůči starým dobrým časům, které už jsou pryč. Jeho hrdinové a hrdinky trpí, protože civilizace je staví do role, na kterou nebyli připraveni, která jim nikdy dříve nepříslušela.

Například Lenka by se, jako každá jiná makedonská žena, věnovala pracím kolem domácnosti a hospodářství, kdyby nemusela, kvůli holému životu, řečeno slovy autora, opustit nedovyšivanou košili a jít těžce pracovat pro tabákový monopol. Její úloha byla v zemědělství, a ne v továrně, nenarodila se pro ni a její smrt proto byla naprosto přirozeným důsledkem této situace.

J. Wolker se oproti tomu dívá hodně do budoucnosti, hledá možné cesty k nápravě světa a tyto cesty jsou v *Těžké hodině* revolučnější než v první jeho sbírce *Host do domu*. Klid a lásku stíhá dramatické líčení života pracujících a jejich dilemat a zdůrazněna je také nutnost ustoupení jedince kolektivu, jak o tom J. Wolker píše ve svých literárních studiích. Svět z *Hosta do domu* se teď stává světem nereálným, ale v budoucnosti snad realizovatelným a události a jevy kolem básníka se stávají inspirací a poučením do dalšího života.

Racínova *Lenka* a Wolkerova *Balada o očích topičových*

Obě básně jsou balady, mají typické lyricko-epické rysy, jako je větší emotivnost, jasná linie vyprávění a další. Báseň *Lenka* je však kratší a hutnější než *Balada o očích topičových*, tak jako většina Racínových básní.

Motiv obou básní je stejný, Lenka i Antonín ztratili své zdraví kvůli své práci, ze které ani jeden nic nezískával. Avšak zatímco Lenka pro tabákový monopol musela pracovat, pracoval Antonín dobrovolně a rád, protože věřil, že pracuje pro dobro svého lidu. Lenčin lid byl zatím jen vykořisťován a z jeho práce bohatli pouze ti, co už bohatí byli a Lenčinu práci by ani nepotřebovali.

Společným prvkem obou básní je kontrast. Lenka je symbolem mládí, krásy, nadějně perspektivy a dlouhého života. S tím vším kontrastuje otravný tabák, kvůli kterému Lenka chřadne, až nakonec zemře. Antonín je energický, perspektivní muž s rodinou, který by také mohl mít před sebou ještě dlouhý život, ale dal ho do své práce, a tak slepne a umírá.

Dalším společným prvkem je láska. Antonín je milován svou ženou a ona je tou, která nejvíce trpí jeho smrtí. Lenka vyšívá košili pro svého

milovaného, ale nemůže ji dokončit, nemůže se svou láskou být. Nedovysíťá košile je symbolem nenaplněné lásky, která nemohla být naplněna právě kvůli povinnostem Lenky vůči jejím nadřazeným z tabákového monopolu. Láska a city tak ještě více zdůrazňují smutek a utrpení, které z básní číší. Jedná se zde vlastně o další kontrast - kontrast lásky a smrti.

V obou básních je použito metafory. U J. Wolkerera jsou metafory velmi četné, a není tomu jinak ani v této básni (*nezavřel očí svých jenom dům jediný, Proč jsi se miloval s tou holkou proklatou, s milenkou železnou*). Používá také metonymie: *oči ty jasné a modré jako květiny* aj. Racinovy metafory jsou v této básni velmi stručné, jakoby zkratkovité: *Тутуни - жолти отрови/ за гради - китки розови*. Další metaforou, K. Racinem velmi často používanou, je slovo monopol. Monopol znamená mít výhradní právo na něco. Ale znamená to i výhradní právo na lidský život, na jeho naděje a touhy i strádání? V Racinově díle se toto slovo objevuje velmi často, pravděpodobně mělo velký význam v té době v Makedonii a je synonymem pro vykořisťování, utrpení, strach, nemoc, ba i smrt. V této básni je klíčovým slovem, fatálním symbolem falešných nadějí, že když člověk bude více pracovat, bude lépe žít.

Racinovy Dny a Wolkerova Balada o snu

Báseň *Dny (Денови)* otvírá Racinovu sbírku *Bílý rozbřesk* a dává nám tušit, jaké verše se budou ve sbírce asi nacházet. Tato první báseň je metaforou otrockého života chudých, kteří musejí den za dnem vstávat za rozbřesku a uléhat pozdě večer, a přesto si nikdy nejsou jisti, zda budou mít alespoň na holé živobytí. Každý jejich den je jednotvárný a beznadějný.

O jednotvárnosti a beznaději, respektive naději, je i Wolkerova *Balada o snu*, kde se mládenec Jan trápí nad krutostí života chudých a už by mu nezbývalo nic jiného než se vzdát svých velkých snů, když vtom přichází jeho láska a vysvětlí mu, že nevyplněných snů se nejlépe zbaví tak, že je začne realizovat. Proto se začátek básně tematicky naprosto shoduje s K. Racinem. Ten píše: *Стани си умре порано/ дојду си вечер подоцна*. J. Wolker se vyjadřuje podobně: *Sirény rozkaz zahoukly,/ Jan utáhl si pás,/ šel včera a šel předevčirem/ a dneska půjde zas*. Oba básníci tedy poukazují na onen ubíjející stereotyp všedního života, ale zatímco u K. Racina je toto téma ústřední a dále se rozvíjí, J. Wolker proti takovéto situaci bojuje. Nechává promlouvat milou svého hrdiny, která do básně vnáší ženský princip lásky a naděje. A tato její láska je nakonec rozhodující a způ-

sobí, že se Jan stává mužem a jde si za splněním svého snu a báseň tak končí relativně optimisticky.

Racinovo *Vesnické trápení* a Wolkerova *Balada o nenarozeném dítěti*

Vesnické trápení (*Селска мака*) je další z básní, které se vyjadřují k těžké, téměř otrocké práci chudého vesnického obyvatelstva, za kterou je jen ubohá odměna. Báseň je vlastně obviněním z vykořisťování a ničení vesničanů, z přivádění je na mizinu a viník, ač nevyčten, je všem znám.

V *Baladě o nenarozeném dítěti* se mají dva mladí lidé rádi, avšak nemohou svou lásku zhmotnit, nemohou ji vidět růst a vyvíjet se ve svých dětech, protože by je nedokázali materiálně zabezpečit. I tady jde o obžalobu tehdejší společnosti a i tady je zcela jasné, kdo je obviněn, přestože o tom v básni není ani zmínka.

K. Racin svoje obvinění zesiluje tím, že ho dává do kontrastního obrazu s krásami přírody, zvláště třetí sloka navozuje málem idylické rozpoložení (*Сонце светло ми светеше/ гора ми се зеленеше -/ в гора ниле песна не.*), avšak hned v další sloce následuje prudké probuzení. V tomto je K. Racin mistr, ve stavění kontrastních představ vedle sebe tak, aby měly na čtenáře co největší efekt. Aby ho nejprve ukolébaly a příjemně naladily a hned vzápětí, dokud je ještě citově vnímavější a přístupnější, ho obklopily tvrdou a nekompromisní realitou.

J. Wolker ve své baladě používá jako kontrast milostné vzplanutí dvou lidí. Ženinými ústy žaluje společnost, že dovolí, aby ta nejkrásnější a jediná smysluplná věc v lidském životě, a to mateřství, byla tak surově ohrožena. Místo aby zpráva o těhotenství ženy přinesla radost a očekávání nového života, stává se těžkým břemenem, problémem, který je potřeba řešit.

Jak K. Racin tak J. Wolker tedy v těchto básních ukazují, jak kdosi porušil přirozený běh věcí, ať už v přírodě nebo v lidském životě a jak těžké následky toto chování má.

Proza

Povídky Kosty Racina (i zachované úryvky románu *Opium*) se stejně jako povídky Jiřího Wolkerova věnují líčení těžkého životního osudu chudých lidí a jsou tedy tematicky velmi blízké jejich básnické tvorbě. Myslíme, že oba autoři nemohou ani ve svých prozaických dílech zapřít svou

duši a srdce básníka a že představy, které ve své obrazotvornosti splétají z nečekaných a přiléhavých slov, způsobují, že i jejich prózy vzbuzují spíše dojem básní.

Avšak zatímco pro své básnické dílo hledali K. Racin i J. Wolker inspiraci u folklórní tradice a ústní lidové slovesnosti, jsou jejich prozaické texty spíše nové pokusy a experimenty, které svojí hodnotou nepřevýšily jejich poezii.

Další společnou charakteristikou je viditelná přítomnost autora v pozadí textu. Některé povídky jsou přímo psány v první osobě jednotného čísla, z jiných je autorova osobnost rozpoznatelná z názorů jeho hlavních hrdinů. V mnoha případech by se také v prózách obou tvůrců daly vystopovat určité autobiografické prvky.

Co je, myslím, typické pouze pro K. Racina a co nenacházíme ve Wolkerově próze, je určitý publicistický tón. Wolkerovy prózy jsou více narativní než Racinovy, i když i vyprávění staví J. Wolker tak, aby mělo na čtenáře co největší efekt, aby mu co nejvíce přiblížilo popisovanou realitu.

Zcela zvláštním typem prózy jsou Wolkerovy pohádky. J. Wolker je psal ve stejné době jako básně z *Těžké hodiny* a tematicky se k sobě navzájem hodí a hodí se tedy i k Racinovu dílu. Svět je ve Wolkerových pohádkách rozdělen na chudé a bohaté, nejsou v nich tradiční postavy jako princezny a draci, ale hlavními hrdiny se stávají lidé současného života (kominík, knihař, děti). Zůstávají jen zázraky, které jsou vyjádřeny pomocí metafory.

Kritika se nemohla a nemůže příliš shodnout v názorech na Wolkerovy pohádky. Jisté však je, že svým obsahem i výrazovými prostředky zapadají do skládky jeho díla a jejich obraznost je řadí někde mezi Wolkerovu poezii a jeho povídky, s nimiž mají mnoho společných rysů.

Studie a literární kritiky

Jiří Wolker napsal sedm programových, politických a kritických studií a několik divadelních referátů a recenzí (většinou 1921–1922). Ve svých studiích se zabíral hlavně tématem nového umění a revoluce a také úlohou tohoto umění právě v revoluci a v boji za svobodu. V časopisu *Var* uveřejnil J. Wolker stať *Umění všední, či nedělní?* (1922), v níž říká, že nyní nastupuje umění proletářské a umění měšťácké že už odumírá. Toto téma J. Wolker dále rozvíjel v přednášce *Proletářské umění* (1922), v níž podle vlastních slov tlumočil názory skupiny komunistických umělců „De-

většil“, kteří věřili v nový, lepší svět a v přestavbu společnosti. Kteří nazírali na svět historickým materialismem, a proto za nové umění považovali právě umění třídní, proletářské a komunistické.

Dále psal J. Wolker, stejně jako K. Racin, i literární kritiky. Byly to recenze např. Seifertovy prvotiny *Město v slzách*, Pišovy sbírky *Nesrozumitelný svatý* a dalších knih. Zdůrazňoval v nich to, co propagoval ve svých studiích. Např. to, že umění by mělo být realistické a mělo by se věnovat aktuálním problémům doby.

Mnoho myšlenek a představ Jiřího Wolkerera se shoduje s těmi, které ve svých studiích vyslovuje i Kosta Racin, který se ve svých pracích vyjadřoval k širokému spektru témat od umění, přes makedonskou otázku a historii až k filozofii. Například ve stati *Rozvoj a význam jedné naší literatury* (1940, *Развитокот и значењето на една нова наша книжевност*) nejen zdůrazňuje roli tradice a folkloru v nové literatuře, ale také zdůrazňuje nutnost realistického vyjádření skutečnosti. Nejen potřeba realistického vyjádření spojuje Wolkerovo a Racinovo nazírání na novou, proletářskou literaturu, nýbrž také i optimismus, bojovnost, revoluce a blízkost autorů k jejich čtenářům.

Jedním z nejznámějších Racinových nebeletristických textů je bezpochyby jeho článek *Makedonská lidová píseň* (*Македонска народна песна*), který je rozhodně důležitým přínosem pro makedonskou folkloristiku. Autor zde ukazuje své chápání lidových písní, jako nepsaných dějin svého národa, v nichž jsou velmi věrohodným a realistickým způsobem vyjádřeny radosti i strasti života makedonského lidu, jeho vztah ke své zemi, k půdě a vztah lidí k sobě navzájem.

Z historie K. Racina nejvíce zajímalo bogomilské téma. To se dá podle mého názoru vysvětlit tím, že některé myšlenky bogomilského učení byly i jeho krédem. On sám nazývá bogomilské hnutí *pravým sociálně – reformátorským hnutím*, které usilovalo o změnu tehdejších obecně platných podmínek. Bylo proti feudální hierarchii, kritizovalo církve z toho důvodu, že církevní hodnostáři měli bohatství a moc a pomocí víry manipulovali svým lidem a vykořisťovali jej. Ze stejného důvodu zavrhoval K. Racin vykořisťovatelskou společnost bohatých své doby.

Překlady z jiných literatur

Oba dva autoři si byli vědomi významu poznávání jiných literatur nejen po stránce věcné, informativní, nýbrž hlavně po stránce vývojové. Oba

cítili důležitost být v kontaktu s rozvojem literatur jiných států i v jejich přínosu národním literaturám, které nemusely začínat každá od začátku, ale mohly jedna na druhé stavět, dávat impulsy k novým a lepším vyjádřením určité otázky, navzájem se podírat a tvořit dohromady různorodý celek na společných základech.

K. Racín sám ovládal několik jazyků, i když v tisku vyšly jen jeho překlady do bulharštiny. Jednalo se hlavně o překlady textů bulharského autora, filozofa a estetika T. Pavlova na téma Hegelovy filozofie a národní literatury. Z básní, které K. Racín přeložil, mu vyšel například v časopise „*Umění a kritika*“ překlad básně *Růže* od proletářského básníka Christa Smirmenskeho.

Jiří Wolker se také věnoval překladům z jihoslovanského jazyka, a to ze slovinštiny, což ukazuje, jak blízké mu bylo toto prostředí a jeho téma. Společně s prof. Vojtěchem Měrkou, který básně překládal po stránce významové, aby je pak mohl J. Wolker přezpívat svým bohatým a vynalézavým jazykem, vydali dvě sbírky slovinské poezie – *Bratrská poezie* a *Dragotin Kette, Pohádky* (obě Košice, 1924). Největší část *Bratrské poezie* zaujímá překlad Cankarovy *Erotiky*, který však není úplný.

Literatura:

DOROVSKÝ, I.: *Básníka miluje svět*, Brno 1980.

DOROVSKÝ, I.: *Modré nebe nad Ochridem* (Antologie makedonské moderní poezie), Brno 1995.

DOROVSKÝ, I.: *Balkán a Mediterán*, Brno 1997.

Македонската литература меѓу двете светски војни и појавата на „Бели мугри“, уредник А. Спасов, Скопје 1990.

PETR, V.: *Dílo Jiřího Wolkra I.-III. díl*, Praha 1947-48.

ПОДГОРЕЦ, В. (уредник): *Кочо Солев Рацин*, Скопје 1987.

СТАЛЕВ, Г.: *Едно можно читање на Рациновите „Бели мугри“*, Скопје 1994.

VLAŠIN, Š.: *Jiří Woker*, Praha 1980.